

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI
AJINIYOZ NOMIDAGI NUKUS DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

O‘ZBEK ADABIYOTI KAFEDRASI

]

O‘zbek tili va adabiyoti bakalavr ta’lim yo‘nalishi

3- “V” guruh talabasi Erjanova Nafisaning

«O‘zbek adabiyoti o‘qitish metodikasi» fanidan

«A.QAHHORNING «O‘G‘RI» HIKOYASI MATNI USTIDA ISHLASH»

mavzusida tayyorlagan

M U S T A Q I L I S H I

NUKUS

«A.QAHHORNING «O’G’RI» HIKOYASI MATNI USTIDA ISHLASH»

REJA:

I.Kirish

II.Asosiy qism:

1. A.QAHHOR HAYOTI VA IJODI

2.«A.QAHHORNING «O’G’RI» HIKOYASI MATNI USTIDA ISHLASH»

III.Umumiy xulosalar

IV. Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

KIRISH

Abdulla Qahhor ijodi XX asr o'zbek adabiyotining yorqin va sermazmun sahifalaridan birini tashkil etadi. Ko'p qirrali bu iste'dod sohibi turli janrlarda rang-barang badiiy asarlar yaratib, o'zbek adabiyoti xazinasini durdonalar bilan boyitdi.

A. Qahhorning hikoyalari maqsadning aniqligi, sujetning siqirligi, kompozitsiyaning puxtaligi, xarakterlarning yorqinligi, psixologik tahlilning kuchliligi bilan katta estetik ahamiyatga ega. Bu fazilatlar adibning zamonaviy mavzudagi hikoyalarda ham ko'zga yaqqol tashlanib turadi

Abdulla Qahhor ijodiga xos ko'pgina fazilatlar adabiyotshunoslar tomonidan ilmiy tahlil asosida ochib berilgan. Bular sirasiga I. Borolinaning «Abdulla Qahhor» (1957), H. Abdusamatovning «Abdulla Qahhor» (1960), M. Sultonovning «Abdulla Qahhor uslubi» (1967), M. Qo'shjonov va U. Normatovning «Mahorat sirlari» (1968), M. Qo'shjonovning «Abdulla Qahhor ijodida satira va yumor» (1973), O. Sharafiddinovning «Abdulla Qahhor» (1988), M. Qo'shjonovning «Abdulla Qahhor mahorati» (1988) monografiyalarini, shuningdek, I. Sulton, H. Yoqubov, P. Qodirov, L. Qayumov, N. Karimov, X. Doniyorov, Sh. Yusupov, R. Qo'chqorov, X. Hamroqulova, I. Haqqul va boshqa olimlarning qahhorshunoslikka oid maqolalari kiradi. Ularda A. Qahhor ijodining asosiy xususiyatlari, g'oyaviy-badiiy jihatlari, adibning so'z san'atiga qo'shgan beqiyos hissi va uning adabiyotimiz tarixida tutgan o'rni ko'rsatilgan.

1. A.QAHHOR HAYOTI VA IJODI

Abdulla Qahhor ijodi XX asr o'zbek adabiyotining yorqin va sermazmun sahifalaridan birini tashkil etadi. Ko'p qirrali bu iste'dod sohibi turli janrlarda rang-barang badiiy asarlar yaratib, o'zbek adabiyoti xazinasini durdonalar bilan boyitdi. Asarlari davr sinovidan o'tib, xalqimiz tomonidan nodir ma'naviy boylik sifatida qadrlangan Abdulla Qahhor 1907-yil 17-sentabrda Qo'qon shahrida temirchi oilasida dunyoga keldi. Davr qiyinchiliklari, og'ir hayot mashaqqatlarini boshidan kechirgan adib oilasi sargardon bo'lib, qishloqma-qishloq ko'chib yurgan.

Qahhor 1919—1924-yillarda boshlang'ich maktabda, so'ng Qo'qon pedagogika texnikumida ta'lim oladi. 1925-yilda Toshkentga kelib, «Qizil O'zbekiston» gazetasi va «Mushtum» jurnalida adabiy xodim bo'lib ishlaydi. 1926—1929-yillarda O'rta Osiyo Davlat universitetining ishchilar fakulteti (rabfak)da o'qiydi. 1930-yilda SAGU (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)ning pedagogika fakultetiga kiradi. So'ng O'zR FA Til va adabiyot institutining aspiranturasida ikki yil tahsil oladi.

Abdulla Qahhor 1934—1937-yillarda «Sovet adabiyoti» (hozirgi «Sharq yulduzi») jurnalida mas'ul kotib, 1938-yildan to 50-yillargacha O'zbekiston Davlat nashriyotida muharrir va tarjimon bo'lib ishlaydi. 1954-1956-yillarda O'zbekiston Yozuvchilar tashkilotining raisi vazifasini bajaradi. Davlat va jamoat ishlarini ijod bilan qo'shib olib borgan adib har ikki sohada ham yutuqlarga erishdi.

Abdulla Qahhor matbuotda 1927-yildan ko'rina boshlaydi. 20-yillarda «Qizil O'zbekiston», «Yangi Farg'ona» gazetalarida, «Mushtum» jurnalida «Nish», «Norin shilpiq», «Mavlon Kufur», «Yalangoyoq» taxalluslari bilan hajviy she'rlar («Salla-tun», «Omin», «Eshonimiz», «Eshagim», «Eshonimning boshidan o'tganlari» kabi), felyetonlar («O'zing shifo ber», «Duoga shak yo'q», «Domla Mahmudjon maxdumning quvlanishi», «Bildirish» singari) e'lon qildirdi.

Abdulla Qahhor hikoya janrida juda katta muvaffaqiyatga erishdi. 30-yillarda o'zbek realistik hikoyachiligi ustalaridan biri sifatida tanilgan adib bu janrda qariyb 40-yil ijod qildi. A. Qahhor bir maqolasida: «Men hikoyachilikni juda yaxshi ko'raman va shu bilan birga, hamma vaqt qalamimning qayrog'i, deb qaraganman», — deb yozgan edi.

Abdulla Qahhor o'z ijodiga o'ta talabchanlik bilan tanqidiy yondashib, dastlabki asarlarida yo'l qo'ygan kamchiliklarini o'z ustida qunt bilan ishlash, ustozlar ijodini, xususan, badiiy mahorat «sir»larini sinchiklab o'rganish orqali yo'qota boradi. Boshqacha qilib aytganda, adib hayot haqiqatini, odamlar xarakterini, ruhiyatini chuqur o'rganish, A. Chexov va A. Qodiriy kabi buyuk yozuvchilar mahoratini ijodiy o'zlashtirish bilan yetuk, go'zal hikoyalar yaratish san'atini egalladi. Adib: «Uslubda menga hech kim domla Chexovchalik ta'sir ko'rsatgan emas. Agar men uslubda biron darajada kamolotga erishgan bo'lsam, buning uchun, shubhasiz, ustod Anton Pavlovichga qulluq qilaman», — deb qayd etgandi.

Abdulla Qahhor 30-yillardayoq kichik hikoyachilikning katta ustasi sifatida mashhur edi. Uning bu davrda yozgan hikoyalarini mavzu jihatidan o'tmish haqidagi («Bemor», «Anor», «O'g'ri», «Tomoshabog'», «Millatchilar»), yangi voqelik to'g'risidagi («Maston», «Qanotsiz chittak», «San'atkor», «Jonfig'on», «Yillar», «Adabiyot muallimi») kabi ikki guruhga bo'lish mumkin.

Abdulla Qahhor hikoyalari, mavzusidan qat'i nazar, bir maqsadga — kishilarni ezgulik ruhida tarbiyalash, ularga estetik zavq berishga qaratilgan. Muhimi shundaki, adib hikoyalarida bu maqsadga nasihat qilish, bayon etish yo'li bilan erishilmaydi. Balki obrazlar faoliyati, asarning umumiy ruhidan ustalik bilan keltirib chiqariladi.

A.Qahhor turli gazeta va jurnallar hamda nashriyotlarda me'nat qildi. 1954-56 yillarda O'zbekiston yozuvchilar uyushmasini boshqardi. Uzoq yillar uyushma qoshidagi nasr bo'limida adabiy masla'atchi bo'lib, unlab iqtidorli yoshlarni muqaddas adabiyot dargo'iga olib kirdi. Bugun S.Axmad, A.Muqimov, U.Nazarov, U.Umarbekov, O'Hoshimov, SH.Xolmirzaev kabi adiblar A.Qahhorni o'zlarining ilk ustози sifatida tan oladilar.

Ammo A.Qahhorning hayot yuli juda og'ir kechdi. U haqiqatguy va talabchan adib bo'lganligidan ayrim engil-elpi ijod bilan shug'ullanuvchi korchalonlarga yoqmasdi. Chunki A.Qahhor qachon va qaerda bo'lmasin, o'zbek adabiyotining buyuk aadabiyot bo'lishini ko'zlab nochor asarlarini va ularning mualliflarini qattiq tanqid qilardi. 1967 yilda 60-yilligi munosabati bilan unga "O'zbekiston xalq yozuvchisi" degan yuksak unvon berildi. Oradan 6 oy o'tar o'tmas, og'ir xastalik tufayli Moskvadaa 1968 yil 25 mayda vafot etdi. Adabiyotimiz birdan 'uvillab qoldi.

A.Qahhor ijod sirlarini chuqurroq o'rganish uchun ko'p o'qidi va ko'p o'rgandi. O'zining aytishicha, ja'on adabiyotining ulkan namoyandalari J.London, L.Tolstoy, A.CHexov, Gogolp, Turgenev asarlarini ixlos bilan xatm qildi. Bo'lar orasida ayniqsa, rus yozuvchilari CHexov bilan Gogolp ijodi bo'lajak yozuvchiga katta taosir qildi. Bu 'aqda uning o'zi shunday yozadi: "Men qulimga qalam olib, rus adiblaridan madad suragan vaqtlarimda bo'larning ko'piga erishganman, lekin uslubda hech kim menga domla CHexovchalik taosir kursatgan emas. Agar men uslubda biron darajada kamolotga erishgan bo'lsam, buning uchun shub'asiz, ustod Anton Pavlovichga qulluq qilaman". Mana shu izlanishlar natijasida 30- yilga kelib A.Qahhor taniqli yozuvchi bo'lib qoldi. A.Qahhorning birinchi kitobi "Qishloq 'ukm ostida" 1932 yilda bosilib chiqdi. Bu kichik qissa bo'lib unda kolxoz to'zilishi va unga fidoyi yangi jamiyat kishisi obrazi yaratilgan.1932 yilda uning

birdaniga 2 hikoyalar tuplami eolon qilindi. Bo`lar "Olam yashardi" va "Tangrining kulgusi" deb ataladi. Mening qulimda adibning "Qotilning tug`ilishi" nomli kitobi ham bor. Agar darslikda ko`rsatilgan "Tangrining kulgisi" tuplami eolon qilinganligi rost bo`lsa, bir yilning o`zida A.Qahhorning 3 ta tuplami bosilib chiqqan bo`ladi. har `olda menning qulimdagi "Olam yashardir" tuplamiga 8 ta, "Qotilning tug`ilishi"ga 4 ta hikoya kiritilgan.

A.Qahhorning 30-yillarda yaratgan "Ug`ri", "Bemor", "Anor", "Ming bir jon", urush yillarida dunyoga kelgan "Asror bobo", "Kampirlar sim qokdi", adibning nomini mangulikka daxldor qilgan "Da'shat", "Nurli chuqqilar" hikoyalari umumadabiyot-imizning oltin xazinasidan musta`kam urin olgan.

"Men hammasi bo`lib 80 yaqin hikoya yozganman, lekin 1956 yilda chiqqan "Tanlangan asarlar" im tuplamiga shulardan faqat 26 tasini kirgizishni loyiq ko`rdim xolos. Tuplamga kirmagan hikoyalarimning bir qismi yozuvchilik faoliyatimning dastlabki davrida yozilgan, usta kurmagan shogirdning mashqlari, bir qismi o`zimga bog`lik bo`lmagan sabablarga kura bush, juda bush chiqqan bo`ldi" deb yozgan adib. Ana shu ozgina-yu sozgina hikoyalari bilan A.Qahhor XX asr adabiyotida hikoyanavislik maktabining asoschisi sifatida tan olgan.

A.Qahhorning hikoyanavislik mahorati to`g`risida ko`plab tadqiqotlar yaratilgan va ularda adibning o`ziga xosligi etarli ochilgan deyish mumkin. Biroq shunisi borki, har bir kitobxon bu hikoyalarni mo`tola qilar ekan, o`zini tamoman yangi hamda se`rli olamga kirib qolgandek sezadi. Yozuvchining hikoyanavis sanoati o`zidan keyingi butun bir ijodkorlar avlodi uchun iboratli maktab bo`lib qolmoqda. Uning ayniqsa, hikoya arxitekturasini qurishi va so`z ustida ishlash tajribasi tuganmas saboq bo`lib kelyapti. Mana, bu haqda davrimizning ulkan adibi O.YOqubov shunday deydi: "...til masalasida o`zim uchun biror narsa olish maqsadida Abdulla Qahhorni qo`lga olaman".

haqiqatdan ham A.Qahhor hikoyalarini umrboqiy qilgan fazilatlaridan biri soʻz ustida ishlashidir. Yozuvchi xalq tilini beniʼoya chuqur bilar, kadrlar va unga masouliyat bilan yondashardi. SHu boisdan uning asarlaridagi muallif noʻtqi ham, personaj noʻtqi ham oʻquvchiga oʻta tushunarli, tabiiy tuyiladi. SHunisi borki, asar organizmidagi bironta soʻz ham ortiqcha boʻlmaydi, aksincha, ixcham soʻzlardan tashkil topgan iboralar oʻzining siqirligi, maʼnodorligi bilan istalganidan koʻra koʻproq mazmun kasb etadi. Masalan, yozuvchining "Tomoshabogʻ" hikoyasida shunday epizod bor: tobi qochib qolgan qadoqchi hamroqulni shaʼardagi "Romanska" tomoshabogʻining qorovuli Usta kulol /Stokgulov/ boqqa olib kiradi. Zodagonlar sayrgoʻi 'isoblangan bu boqqa maʼalliy odamlar, ayniqsa, qashshoqlarning kirishi mumkin emasdi. SHu payt bu erga etib kelgan "xotinchalish bir ofiuer" ikkala qariyani tepadi va mirshabni chakirib, ularni 'ibsga oladi. YOzuvchi bu epizodni ortiqcha izoʻlar bilan tasvirlab oʻtirmay, "CHurrr... Mirshab!" degan ikta soʻzni ishlatadi xolos.

Mana shu qisqa iboraning zamirida manzara ham, ruʼiy 'olat ham, tuqnashuv ham yana aytilmagan qanchadan-qancha mazmun ham bor. Muallif tasvirlamasa ham oʻquvchi bu iboradan mirshabning shporlarini jiringlatib etib kelganini, lunjini ishirib 'ushtak chalganini, yuzidan gʻazab va nafrat yogʻilib toʻrganini kurdi, eshitdi. Sung "Mirshabxona eshigi ochilib ikki oshnani yutdi." Mana shu erdagi "yutdi" soʻzi yozuvchi tomonidan niʼoyatda topib qullanilgan va u hikoyaning gʻoyaviy xulosasi magʻzini tuldiradi. 'a, yutilgan narsa qaytib chiqmaydi.

A.Qahhor hikoyalarnining fazilatlaridan yana biri voqelikning dabdurustdan, yaoni aynan tugundan boshlanishidir. Bu xususiyat kitobxonni asarga birdan jalb qiladi, uni seʼrlab oladi, oxirigacha quyib yubormaydi. Birinchi iborani oʻqish bilanoq endi nima boʻladi degan savol tugʻiladi. Sanoatkor esa bu savolga javob berishga shoshilmaydi. Javobni hikoyaning xulosasidan olamiz. Masalan: "Niso

buvini eri ulib, ikkita yosh qizi bilan qoladi"/Boshsiz odam/. Takdiri qanday bo`larkin? "Ot munkib ketib umgagi bilan shag`alga qadaldida, ag`anab, bir necha mino`tning ichida ulib qoldi" /Maston/. Bu yog`i qandoq bo`ladi? "SHunday qilib A`mad polvon suyiladigan bo`ldi" /Ko`r ko`zning ochilishi/. Ana xolos! "Sotiboldining xotini og`rib qoldi" /"Bemor"/. Endi nima bo`ladi? "O`zining aytishiga ko`ra nafis adabiyot muallimi Boqijon Baqoev og`ilga kirib taobi xira bo`ldi". Nega? Ko`rinadiki, hikoyalarning boshlanishiyoq bizda yuqoridagi savol va `is`ayajonlarni paydo qilib, o`zimiz uchun notanish se`rlar olamiga etaklaydi.

A.Qahhor o`z hikoyalarining xulosasiga ham alo`ida eotibor bergan. Bu xulosalar voqealarning shunchaki tugallanmasi bo`lib qolmaydi, balki bosh g`oyani yanada burtirib, yarqiratib ko`rsatishga buysundiriladi. Ayniqsa, yozuvchi o`tmish `aqidagi hikoyalarning xulosasiga portlovchi moddani ko`prok joylashtiradi.

Sanoatkor asarlarining yoqimtoyligini taominlovchi fazilatlardan yana biri qahramon ru`iyatini tasvirlashda ko`rinadi. Bunda ham yozuvchi ortiqcha so`z ishlatib o`tirmaydi, balki ko`proq detallarga suyanadi, portretidan `atti harakatlardan foydalanadi. Bu jihatdan ayniqsa, yozuvchining mashurr "Asror bobo" hikoyasi diqqatga sazovordir.

Biz ulkan so`z sanoatkori A.Qahhor ijodining baozi fazilatlari to`g`risida qisqagina tuxtaldik, xolos. Aslida mana shu va talaygina fazilatlarni yozuvchining bitta hikoyasi asosida ham isbotlab berish mumkin. CHunki uning har bir hikoyasi o`zining mukammal, original loyixasiga, ko`rkamligiga, shakli-shamoyiliga va buyi-bastiga, anvoyi `idiga, ajoyib a`olisiga ega bo`lgan go`zal kasrdir. Bu qasrlardan hali ko`p sehrli o`anglar tinglaymiz.

Abdulla Qahhor 30-yillardayoq kichik hikoyachilikning katta ustasi sifatida mashhur edi. Uning bu davrda yozgan hikoyalarini mavzu

jihatidan o'tmish haqidagi («Bemor», «Anor», «O'g'ri», «Tomoshabog'», «Millatchilar»), yangi voqelik to'g'risidagi («Maston», «Qanotsiz chittak», «San'atkor», «Jonfig'on», «Yillar», «Adabiyot muallimi») kabi ikki guruhga bo'lish mumkin.

Abdulla Qahhor hikoyalari, mavzusidan qat'i nazar, bir maqsadga — kishilarni ezgulik ruhida tarbiyalash, ularga estetik zavq berishga qaratilgan. Muhimi shundaki, adib hikoyalarida bu maqsadga nasihat qilish, bayon etish yo'li bilan erishilmaydi. Balki obrazlar faoliyati, asarning umumiy ruhidan ustalik bilan keltirib chiqariladi.

« A.QAHHORNING «O'G'RI» HIKOYASI MATNI USTIDA ISHLASH»

Abdulla Qahhor kundalik oddiy voqealarni aks ettirish orqali katta badiiy umumlashmalar yaratadi. «O'g'ri» hikoyasida Qobil boboning fojiasi — o'g'irlangan ho'kizini topaman deb kattaroq baloga giriftor bo'lishi — amaldorlar tomonidan talanishi, xonavayron qilinishi obrazli ravishda tasvirlangan. Hikoyaga «Otning o'limi — itning bayrami» degan xalq maqoli epigraf qilib keltiriladi. Shuning o'ziyoq asarning yo'nalishini belgilab bergan. Zero, hikoyada ho'kizning o'g'irlanishidan ellikboshi, amin, yuzboshi, mingboshi singari amaldorlar manfaat ko'rganligi, amaldorlarning biri pora, ikkinchisi «suyunchi», uchinchisi «hadya», to'rtinchisi cholning so'nggi bisotini shilib olganligi ochib tashlangan. Hikoyada o'g'ri obrazi keng ma'noga va ramziy xarakterga ega. U xalq mulkini kuppa-kunduzi talovchi amaldorlarni anglatadi.

«Anor» hikoyasida tasvirlanishicha, Mullajon qozining bog'ida «*. anor daraxtlarida anor shig'il, choynakday-*

choynakday bo'lib osilib yotgani» holda, uning qo'shnisi Turobjonning boshqorong'i boigan xotini bir dona anorga zor. Turobjon bir qadoq anor sotib olishga qodir emas. Bu hoi yigitni ruhan ezish bilan birga, eru xotin orasiga nizo soladi, oila totuvligini buzadi; hatto, sof vijdonli, halol yigit Turobjonni anor o'g'irlashga majbur etadi. Hikoyada ruhiy tahlil nihoyatda kuchli. Unda urning ham, xotinning ham ichki kechinmalari, ruhiyati mohirona aks ettirilgan«Tomoshabog'» hikoyasida ham o'tmish voqeligi tasvirlangan. Unda mustamlakachilarning mahalliy aholini inson qatorida ko'rmaganliklari, ularni kamsitib turli shaklda qiynaganliklari ochib tashlangan. Hikoya g'oyasi gazeta xabari tarzida berilgan «*...sartlardan biri o'zlariga sohiblik qilib turgan Rusiya to'ralarining istirohatgohlariga kirgan, ya'ni nihoyatda beodoblik qUgan...*» tarzidagi jumlada ochiq ifodalangan.

Asarda tasvirlanishicha, kutilmaganda sog'lig'i yomonlashgan Hamroqul qadoqchi mustamlakachi to'ralarning istirohat bog'iga tasodifan kirib qoladi. Chunki bog' qorovuli Usta kulol (Stokgulov) qadoqchining oshnasi edi. Bundan xabar topgan chor ofitseri Hamroqul qadoqchini kaltaklaydi. Rus to'ralari bu oddiy insonning «Romanska» bog'iga kirishini «nihoyatda beodoblik» va bog' qorovuli Stokgulovning mahalliy xalq vakiliga qilgan g'amxo'rligini «zo'r ayb» deb hisoblaydilar. Har ikkala «aybdor»ni turmaga tashlaydilar. Hikoyada kinoya va pichingdan ustalik bilan foydalanilgan. Asarning «Tomoshabog'» deb atalishi ham bejiz emas.

A. Qahhorning o'tmish haqidagi hikoyalari, ayniqsa, badiiy mahorat jihatidan ibratlidir. Ularda yozuvchi asar g'oyasini gavdalantirishda obrazlarning xatti-harakatlarini asos qilib oladi va personajlar xarakterini ularning o'z harakati, fe'l-atvori va tili vositasida ochadi. Natijada, hikoyalardagi obrazlarning har biri o'ziga xos xatti-harakati, xulq-atvori va tashqi ko'rinishi jihatidan bir-biridan ajralib, farq qilib turadi.

Adib hikoyalarida qarama-qarshi qo'yish usulidan, hayotiy konflikt va psixologik tahlildan, jonli xalq tili boyliklaridan mahorat bilan foydalanadi. Asarning g'oyaviy mazmunini tugal va ixcham sujet vositasida jozibali ifodalaydi. «Anor», «Bemor», «O'g'ri», «Tomoshabog'» kabi hikoyalarida yozuvchi voqeani to'g'ridan-to'g'ri tugundan boshlaydi. Bunda u voqeaning uzundan-uzoq tarixini bayon etib o'tirmasdan, masalaning mohiyatini ochib beradigan xarakterli obraz va detallarni ishga soladi.

Shunday qilib, A. Qahhorning hikoyalari maqsadning aniqligi, sujetning siqirligi, kompozitsiyaning puxtaligi, xarakterlarning yorqinligi, psixologik tahlilning kuchliligi bilan katta estetik ahamiyatga ega. Bu fazilatlar adibning zamonaviy mavzudagi hikoyalarida ham ko'zga yaqqol tashlanib turadi.

A. Qahhor zamonaviy mavzularda «Yillar», «To'y», «Nevara», «Qanotsiz chittak», «Jonfig'on», «Ko'r ko'zning ochilishi», «Adabiyot muallimi», «Mirzo», «Mayiz yemagan xotin» singari yetuk hikoyalar yaratdi. Bu hikoyalarda yozuvchi oddiy kishilar obrazini yaratishda jiddiy yutuqqa erishdi. Qiyinchiliklardan tap tortmasdan o'z o'rtog'ini halokatdan saqlab qolgan Maston («Maston»), mehnatga yangicha munosabatda bo'lgan Obidjon («Ro'dapo»), halol mehnat tufayli to'q va madaniy hayotga erishgan Orziqul («Yillar»), o'z baxtini o'z qo'li bilan yaratgan haydovchi xotin («Jonfig'on») singari ijobiy obrazlar ana shundan dalolat beradi.

A. Qahhor zamonaviy mavzudagi hikoyalarida hayotiy konfliktlarni dadil ko'tarib chiqadi, turmushimizdagi illatlarni fosh qiladi, dumbul odamlar ustidan achchiq kuladi. Zotan, A. Qahhorning 30-yillardagi ijodining asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, unda ayrim shaxslar ongida saqlanib qolgan illatlarni qoraiash fonida ajoyib insoniy fazilatlar targ'ib qilinadi. Adib eski hayotni qo'msaydigan Hojibobolar («Yillar»), xotin-qizlarni mensimaydigan, ularga arzon buyum deb qaraydigan eshonbachchalar («Qizlar»), shilqim va sayoq oshiqlar («Qayg'ular»), turmushdan orqada qolgan kishilar («Mirzo»), ishyoqmas, takasaltanglar («Jonfig'on»), o'z kasbini puxta egallab olmagan ziyolilar («Adabiyot muallimi», «San'atkor»), ikkiyuzlamachi, laganbardorlar («Munofiq»), o'zi biron foydali ish qilmaydigan, ammo ish qilayotgan odamlarga xalal beradigan ig'vogarlar («Bek») obrazlarini yaratish orqali hayotdagi illatlarni beayov fosh etadi.

Yozuvchining zamonaviy mavzulardagi ko'pgina hikoyalarida yangilik bilan eskilik o'rtasidagi hayot-mamot kurashi tasvirlangan va yorqin xarakterlar yaratilgan. «Mayiz yemagan xotin» hikoyasida yangilikning dushmani bo'lgan mulla Norqo'zining satirik obrazi ustalik bilan chizilgan. *«Mulla Norqo 'zi har kuni bozordan qaytib samovarga chiqadi va ko 'ngli tortgan odamlarni atrofiga to 'plab, yarim kechagacha*

shariatdan yuz o 'giran xotinlar to 'g 'risida vaysab o 'tiradi; ba 'zan panjasini

yozib o'zi bilgan oilalarni sanab chiqadi... Ochiq xotin-qizlarning har bir harakatidan /nulla Norqo 'zi buzuq/ikka dalolat qiladigan talay belgilar topadi. <<Yetti qavat parda ichida>> o'tiradigan o'z xotini esa bular qarshisida ko 'ziga farishta bo 'lib ko 'rinadi; namoz o 'qiydi, to 'pig 'idan yuqorisini ovrat hisoblab, jiyakli ishton kiyadi...» Hikoyada yozuvchi mulla Norqo'zi xarakterini ochishda o'tkir kinoyadan ustalik bilan foydalangan. Hikoya voqeasi kutilmagan joyda, ya'ni mulla Norqo'zi xotining o'ynash bilan qo'lga tushishi manzarasi tasviri bilan tugaydi. Bu yechim yozuvchining oz gapirib, ko'p ma'no anglatishga, «so'zsiz manzara» yaratishga mohirligidan guvohlik beradi. Hikoya oxirida ikkinchi darajali bir personaj: «Ha, bu kishining xotini mayiz yemagan», — deya asar voqeasini yakunlaydi. Bu hikoyada hech qanday g'ayritabiiylik va ortiqchalik yo'q. Unda har bir obraz, har bir detal va jumlaning o'z o'rni va o'z vazifasi bor.

Qisqasi, A. Qahhor 30-yillarda ko'plab sara hikoyalar yaratdi. Adib 30-yillarda badiiy ijod (jumladan, hikoyachilik) sohasida erishgan yutuqlarini ikkinchi jahon urushi va urushdan so'nggi davrlarda yanada mustahkamladi.

A. Qahhor urush yillarida, ayniqsa, hikoya janrida barakali ijod etdi. «Asror bobo», «Xotinlar», «Botirali», «Ko'k konvert», «Sep», «Qizil konvert» singari hikoyalar yozib, front ortidagi kishilarning chidami, irodasi, mehru oqibatini jonli timsollar vositasida mahorat bilan tasvirlab berdi. Bu hikoyalarning mavzu va g'oyasigina emas, balki shakli-kompozitsiyasi ham davr ruhiga muvofiqdir. Chunonchi, bu hikoyalarda xat shakliga bir necha bor murojaat qilingan. Hikoya kompozitsiyasi jangchining o'z yoriga yoki qizning frontdagi yigitiga yo'llagan xati asosiga qurilgan. Bu asarlarda yozuvchi voqeadan voqea chiqarish yo'li bilan ixcham sujet yaratadi: hayot haqiqatini ta'sirli qilib ochib beradi.

Adib «Botirali», «Ko'k konvert», «Qizil konvert» hikoyalarida bosqinchilarga qarshi mardona jang qilgan oddiy o'zbek askarlari obrazlarini yaratdi. «Asror bobo», «Xotinlar», «Sep» hikoyalarida esa front orqasidagi fidokor kishilar obrazlarini tasvirladi. Ayniqsa, A. Qahhor o'sha davr ayollari obrazini yaratishda katta mahorat ko'rsatdi. O'z halol mehnati tufayli katta obro'ga, izzat-ikromgasazovor bo'lgan Sobiraxon («Xotinlar»), o'q yomg'iriga chap berib, dahshatli jang maydonidan yarador jangchilarni eson-omon xavfsiz joyga olib chiqqan Latofatxon («Ko'k konvert»), yuqori hosil olishga butun kuch-qudratini safarbar etgan paxtakor qiz Shahriniso («Sep») obrazlari ana shundan dalolat beradi.

A. Qahhorning «Asror bobo» hikoyasidagi bosh qahramon Asror bobo urush yillarida front orqasida fidoyilik namunasini ko'rsatgan oddiy kishilar vakilidir. Asror bobo — sabotli va mustahkam irodali kishi. U inson ko'nglini ko'tarish, unga ishonch solish har narsadan muhim ekanligini yaxshi biladi. Shuning uchun ham so'lim bir joyda choyxona ochib, uni targ'ibot o'chog'iga aylantiradi. Yozuvchi Asror boboning ma'naviy qiyofasini ochishda uning o'g'li Yodgordan qora xat kelishi voqeasidan juda o'rinli foydalangan. Ota o'g'lining o'limi haqidagi xabardan qattiq eziladi. Biroq u o'zidan ham ko'ra ko'proq kampirini o'ylaydi. Bu mudhish xabarni eshitsa, kampiri chiday olmasligidan xavotirlanib, qora xatni ayoliga bildirmaydi. Buning ustiga, o'zini hech narsadan xabari yo'qday, quvnoq ko'rsatishga urinadi. Hikoyadagi Haydar ota va kampir obrazlari ham asar g'oyasini ochishda bevosita ishtirok etadi.

Asror bobo xarakteriga xos bo'lgan ezgu xislatlarni «Botirali» hikoyasidagi Xolbotir ota obrazida ham ko'rish mumkin. Xolbotir ota vazmin tabiatli, chuqur mulohazali, mehnatkash keksalarimizning jonli obrazi bo'lib, uning so'zlaridan nuroniy qariyalarimizga xos bo'lgan donishmandlik bo'rtib turadi. U kampiriga qarab: *«Endi men senga*

aytsam, duo qilaver, ko 'p qatorida omon bo 'l.sin degin. Shay tanning gapiga kirib yengillik qilish kerak emas. Yosh bolaning quvvati ikki oyog 'ida bo 'ladi—yurib, yugurib charchamaydi; yigitning quvvati belida bo 'ladi — mehnat qilib charchamaydi; qarilarning quvvati qayerida bo 'ladi? — Dilida bo 'ladi. Hech kim bardosh bera olmaydigan g 'amga qari odam bardosh beradi. Tuyani shamol uchirsa, echkini osmonda ko'r deyishadi. Sen shunaqa qilib o 'tirsang, yosh-yalanglar nima qiladi? Xudo ko 'rsatmasin, biron xunuk xabar kelganda ham sen yosh-yalangni bosishing kerak», — deydi Xullas, A. Qahhorning urush yillarida yozilgan hikoyalarida turli-tuman fe'lli kishilarning ishonarli va hayotiy obrazlari yaratildi. Bu an'anani yozuvchi urushdan so'nggi davrda ham davom ettirdi. Aytish kerakki, A. Qahhor urushdan so'nggi yillarda hikoyachilik bilan kamroq shug'ullandi. Buni yozuvchining o'zi ham: «Men keyingi bir necha yil davomida qalamimni dramaturgiyada sinashga urinib, hikoyachilikdan uzoqlashib qolgan edim»,— deya e'tirof etadi («O'zbekiston madaniyati» gazetasi, 1957-yil 2-yanvar).

A. Qahhor urushdan keyingi yillarda «Kampirlar sim qoqdi», «Hamqishloqlar», «Krovat», «Kartina», «Ming bir jon», «To'yda a'za», «Nurli cho'qqilar» singari hikoyalar yaratdi. Bu hikoyalarning sifati har xil. Ulardan «Kampirlar sim qoqdi», «To'yda aza», «Ming bir jon» asarlari hikoyachiligimizning katta yutug'idir.

A. Qahhor hayot haqiqatini aks ettirishda «To'yda aza» hikoyasida yuksak mahorat namunasini ko'rsatgan. Hikoyada axloq-odob muammosi dotsent Muxtorxon Mansurovning o'z yoshiga yarashmaydigan bachkana harakatlarini fosh etish asosida ustalik bilan yoritilgan. Asar Muxtorxon domlaning el orasidagi obro'si, uning odamoxunligi, kamtarligi va dilkashligini ta'riflash bilan boshlanadi. Bu o'rinda yozuvchi o'quvchida Muxtorxon domlaning ajoyib fazilatlar egasi bo'lgan hurmatli bir kishi ekanligiga ishonch hosil qildiradi. Lekin ko'p o'tmay mahallada Muxtorxon domla uylanarmish, degan gap tarqaladi. Bu fikr hammaga

ma'qul tushadi. Chunki «*Domla bundan uch yil burun beva qolib, unga goh singlisi, goh nizatgan qizi qarab yurar edi*». «*Hech kim qarigan chog'ida juftidan qolmasin, osonmi, kishi nima bo'lishini bilmaydi, bosh yostiqa tegishi bor... Qari odamga mahram kerak...*» Ana shunday mulohazalarga ko'ra, mahalla ahli «*domla otaxonimiz edilar, kelinimiz bizga onaxon bo'ladilar*», deb to'yni o'zlari ko'plashib o'tkazmoqchi bo'ladilar. Biroq ana shu vaqtda kutilmagan hodisa ro'y beradi. Ilgari o'z yoshiga yarasha chiroyli soqol qo'yib yurgan va mahalladoshlari bilan salomlashmay o'tmaydigan domla birdan o'zgarib, soqolini tag-tugi bilan qirdirib tashlaydi. Endi u «chamanda gul» do'ppikiyib yuradigan va odamlarni chetlab o'tadigan bo'lib qoladi. Bu hoi mahalla ahlini ranjitadi. Ba'zi birovlarini esa tashvishga solib qo'yadi. Hademay domla bundan ham zo'rroq «hunarlar» chiqara boshlaydi: yosh ko'rinay deb sochini bo'yatadi, zo'r bo'lay deb pivoxonaga borib, pivo bilan aroqni aralashtirib ichadi.

Keyinchalik maium bo'lishicha, domla o'z talabasi — yigirma yoshli bir juvonga uylanishga ahd qilgan ekan. Hikoyada yozuvchi qarigan chog'ida ayniy boshlagan Muxtorxon domlaning qiliqlarini fosh qila borar ekan, ayni vaqtda qari cholga turmushga chiqishga rozilik berib, nomunosib yo'lga qadam qo'ygan kelinning qiyofasini ham ustalik bilan tasvirlaydi:

To'yga yaqin qolganda kelin ko'chaning boshidagi atelega ko'ylak buyurgani kelgan ekan, nima bo'lib bundan xabar topgan ayollar ko'rgani borishdi. Kelin, darhaqiqat, yosh, xuddi qiziqchilikka semirganday yum-yumaloq, egnida qizil ko'ylak, boshida popushakning tojiga o'xshagan, lekin qizil shlyapa, qo'lidagi sumkasi, oyog'idagi poshnasi bir qarich tuflisi ham qizil. Uni adovat va nafrat bilan boshdan-oyoq kuzatgan ayollarning biri burilib, ateledan chiqib ketar ekan:

— Xo'rozqandga o'xshamay o'l! — dedi. — Qarigan chog'ida xo'rozqand yalamay domla ham o'lsin! — dedi yana biri.

Muxtorxon domla to'ydan keyin ham tubanlashishda davom etadi: behuda urinib, o'zini yosh va baquvvatday ko'rsatmoqchi bo'ladi. Ommadan butunlay ajralib qoladi. Kelin esa ko'p vaqt olmay kurortga borishni qo'msab qoladi. Domla yugurib-elib yosh kelinga putyovka topadi. Uning zebu-ziynat va latta-puttaga to'la chamadonlarini ko'tarib chopadi va nihoyat, zo'riqib o'ladi. *«Ertasiga domlani ko'mish marosimi bo'ldi. Marosimda mahalladan odam ko 'p qatnashmadi, aftidan, domla ko 'p odamning qalbida bundan bir oy oldin o 'Igan, ko 'plar o 'sha to'yni domlaning janozasi hisoblashgan edi»*. Bu jumlar hikoyaning yechimini tashkil qiladi. Ayni chog'da asarning asosiy g'oyasini ham ifodalaydi, ya'ni bu hikoya orqali adib xalqning fikr, ezgu urf-odatlarini va yaxshi an'analari bilan hisoblashmay, o'ziga nomunosib harakat qilgan har qanday kishi oxir-oqibatda xalq la'natiga uchraydi, degan g'oyani o'lg'a suradi.

«To'yda aza» hikoyasi — badiiy jihatdan ham yetuk, original. Asar tili — nihoyatda jozibali va obrazli. Bu hikoya haqida moskvalik hajvchi Leonid Lench quyidagilarni aytgan: «A. Qahhor o'z qahramonlarining ayanchli taqdiridan kitobxonni kulishga majbur qiladi. Insonning o'limi haqida kulgili qilib hikoya yozish nihoyatda murakkab. Bu ish faqat Chexovning qo'lidan kelar edi; fransuzlar eplashar edi. Bizda hozir buning uddasidan chiqadiganlar kam. Qarangki, Abdulla Qahhor shunga muvaffaq bo'libdi. Kichik bir hikoyada siyqasi chiqib ketgan o'lim voqeasi yangicha hayotiy bo'yoqlar bilan yarqirab, jilolanib turibdi»⁶⁶.

A. Qahhor bu davrda o'tmish mavzusida ham ajoyib asarlar yaratdi. Uning «Dahshat» hikoyasida ayollarning o'tmishdagi huquqsizligi, xoru zorligi, mudhish taqdiri mahorat bilan ko'rsatilgan. Hikoyada tasvirlangan dodhoning kichik xotini Unsin zolim er changalidan qutilish, ota-ona quchog'iga qaytib borish uchun uning dahshatli shartini bajarishga rozi boiadi: zulmat ichidagi qo'rqinchli tunda qabristonga borib choy qaynatib, choy damlab kelishdek og'ir vazifani bajarishni o'z zimmasiga oladi.

Chunki «*tiriklargo 'ristoni bo 'Igan bu dargohning dahshati oldida o 'liklar go 'ristonining dahshati unga dahshat ko 'rinmas*» edi. Unsin ana shu mudhish shartni bajarib qaytishda yuragi yorilib halok bo'ladi. Hikoyada johil dodho xonadonidagi tutqin hayot qabriston zulmatidan ham beshbattar dahshatli ekani mukammal badiiy shaklda yorqin aks ettirilgan.

Abdulla Qahhor — realistik hikoyachilikning katta va mohir ustasi. O'zbek hikoyachiligi taraqqiyotida uning hissasi g'oyat katta.

UMUMIY XULOSALAR

Adabiyot o'qitish boshqa fanlarni o'qitishdan anchayin keskin farq qiladi. Shunga ko'ra uni fan sifatida qaraydiganlar bir guruxni tashkil etsa, adabiyot o'qitishni san'at turi sifatida baholab adabiyot o'qituvchisining ishini ham san'atkorona bir ish sifatida baholaydiganlar kam emas. Demak, ular adabiyot o'qitish metodikasini ham san'at bilan tenglashtirishadi. Amaliyotchilik nuqtai nazardan qaraydiganlar esa adabiyot o'qitish metodikasini darslarning o'tilishiga bevosita yordam beradigan, har bir darsning yaxshi va samarali bo'lishiga amaliy ko'mak bera oladigan soha deb bilishadi.

Adabiyot o'qitish metodikasi birinchi navbatda adabiyot o'qitishning, ya'ni adabiy ta'limning maqsadi va mazmuni haqidagi fandır. Ma'lumki, adabiyot ta'limning turli bosqichlarida xuddi boshqa predmetlar kabi o'sib kelayotgan avlod – o'quvchilarga mo'ljallangan. Ta'lim jarayonidagi barcha fanlarning asosiy maqsadi va mohiyati o'quvchilarda – o'sib kelayotgan yosh avlodda muayyan sohalarga oid bilimlarning asoslarini shakllantirish, shularning negizida ularning boy ma'naviy olamini yaratishdan iboratdir. Bu vazifani amalga oshirishda badiiy adabiyot bilan teng keladigan birorta soha yo'q, deb bayta olamiz.

Abdulla Qahhor hikoyalari, mavzusidan qat'i nazar, bir maqsadga — kishilarni ezgulik ruhida tarbiyalash, ularga estetik zavq berishga qaratilgan. Muhimi shundaki, adib hikoyalarida bu maqsadga nasihat qilish, bayon etish yo'li bilan erishilmaydi. Balki obrazlar faoliyati, asarning umumiy ruhidan ustalik bilan keltirib chiqariladi. Shu bois Ham adib asarlarini o'rgatish jarayonida Qahhor hayoti va ijodidga tegishli ba'zi ma'lumotlarni qo'shib hikoyalash yozuvchi shaxsiyatini yanada yaqqolroq ochishga va asar mazmunini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov. I. A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. T. “Ma'naviyat”. 2008.
2. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. I jild. T., Fan, 1978.
3. Boboev. T. Adabiyotshunoslik asoslari. T. «O'zbekiston», 2002.
4. Salaev F. Qurboniyozov G. Adabiyotshunoslik atamalarining izohli so'zligi. T. Yangi asr avlodi. 2010.
5. DTS. “Til va adabiyot ta'limi” jurnali 2008-yil, 8-son.
6. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. T. “Yangi asr avlodi”. 2006.
7. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. T. “O'qituvshi” 1996.
8. <http://pedagog.uz/>
9. o'o'o'./o'zbek adabiyoti.com